УДК 94 (477.74-21) "18" : 930.2-051 (460)
DOI: https://doi.org/10.33782/2708-4116.2026.5.473

Bohdan Chuma*

'THE CITY OF KHADZHIBEY OR ODESA' IN THE DESCRIPTIONS OF THE SPANISH CONSUL LUIS DEL CASTILLO (1774–1835)

Abstract: The article provides an historical and imagological analysis of the integration of the Northern Black Sea region into the European symbolic space at the beginning of the nineteenth century. The research focuses on reconstruction the spatial, geocultural, and socio-cultural perceptions of Odesa and its environs, as reflected in the written heritage of the first Spanish consul, Luis del Castillo (1774–1835).

The relevance of the topic is determined by the need to study lesser-known pages of Ukrainian-Spanish relations and to define the role of diplomatic institutions in shaping knowledge about Ukrainian lands in Western Europe. The source base of the study comprises two key groups of documents: the consul's official diplomatic correspondence, preserved in the holdings of the National Historical Archive of Spain, and the work 'Observations on the Black Sea Trade...', published in Madrid in 1828. Additionally, materials from the State Archive of Odesa Region and contemporary Spanish periodicals were utilised.

As a result of the study, it is demonstrated that the establishment of the Spanish consulate in Odesa in 1804 was a logical consequence of the shift in the geopolitical balance of power in the region during the last third of the eighteenth century. The military expansion of the Russian Empire against the Ottoman Porte and the partitions of the Polish-Lithuanian Commonwealth ensured full control over the Northern Black Sea region, secured the right to free navigation through the Black Sea straits (the Bosphorus and the Dardanelles), and opened access to the fertile agricultural lands of Right-Bank Ukraine. It is established that in the vision of the Spanish diplomat, the urban space of Odesa was conceptualised as a symbol of European civilisation, an historical heir to antiquity, and a vital hub for international (primarily grain) trade. Concurrently, the city was marked as a civilisational frontier bordering the Muslim East, which remained perennially threatened by military conflicts and epidemics.

Special attention is paid to Luis del Castillo's description of the urban infrastructure (modern streets, stone architecture, public institutions) and the polyethnic composition of the population. The author sought to demonstrate the advantages of the urban environment and its economic preferences for Spanish merchants.

It is concluded that the work of the Spanish consul became an institutionalised channel of socio-cultural communication. The development of Odesa, the involvement of a large number of foreigners in the city's growth, and the economic cultivation of its environs formed a system of modern receptions that marked this region as a distinctive, open-to-the-world socio-cultural and economic structure.

Keywords: Symbolic mapping, Ukrainian-Spanish relations, Spanish consulate, Luis del Castillo, Odesa, Northern Black Sea region

* *Chuma Bohdan* – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History, Ukrainian Catholic University (Lviv, Ukraine); ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3196-5019;
e-mail: bohdan.chuma@ucu.edu.ua

CC BY 4.0

Богдан Чума*

«МІСТО ХАДЖИБЕЙ АБО ОДЕСА» В ОПИСАХ ІСПАНСЬКОГО КОНСУЛА ЛУЇСА ДЕЛЬ КАСТІЛЬЙО (1774–1835)

Анотація: У статті здійснено історико-імаґологічний аналіз процесу інтеграції регіону Північного Причорномор'я до європейського символічного простору на початку 19 ст. Дослідження фокусується на реконструкції просторових, геокультурних і соціокультурних уявлень про Одесу та її околиці, що відображені у писемній спадщині першого іспанського консула Луїса дель Кастільйо (1774–1835).

Актуальність теми зумовлена необхідністю вивчення маловідомих сторінок українсько-іспанських взаємин і визначення ролі дипломатичних інституцій у формуванні знань про українські землі у Західній Європі. Джерельну базу дослідження становлять дві ключові групи документів: офіційне дипломатичне листування консула, яке зберігається у фондах Національного історичного архіву Іспанії, та праця «Спостереження про чорноморську торгівлю...», опублікована у Мадриді 1828 р. Додатково залучено матеріали Державного архіву Одеської області й тогочасну іспанську періодику.

У результаті дослідження доведено, що відкриття іспанського консульства в Одесі у 1804 р. було закономірним наслідком зміни геополітичного балансу сил у регіоні в останній третині 18 ст. Військова експансія Російської імперії проти Османської Порти та поділи Речі Посполитої забезпечили повний контроль над Північним Причорномор'ям, право вільного мореплавства через чорноморські протоки Босфор і Дарданелли та відкрили доступ до родючих сільськогосподарських земель Правобережної України. З'ясовано, що у візії іспанського дипломата урбаністичний простір Одеси позиціонувався як символ європейської цивілізації, історичний спадкоємець античності та важливий центр міжнародної (насамперед зернової) торгівлі. Водночас місто маркувалося як цивілізаційне порубіжжя із мусульманським Сходом, яке постійно перебувало під загрозою воєнних конфліктів та епідемій.

Особливу увагу звернено на опис Л. дель Кастільйо міської інфраструктури (модерних вулиць, кам'яної забудови, громадських закладів) і поліетнічного складу населення. Автор прагнув продемонструвати переваги міського середовища та його економічні преференції для іспанських купців.

Констатовано, що праця іспанського консула стала інституціоналізованим каналом соціокультурної комунікації. Розбудова Одеси, залучення великої кількості іноземців до розвитку міста та господарського освоєння його околиць сформували систему модерних рецепцій, що маркували цей регіон як самобутню та відкриту світові соціокультурну й економічну структуру.

Ключові слова: символічна картографія, українсько-іспанські взаємини, іспанське консульство, Луїс дель Кастільйо, Одеса, Північне Причорномор'я

* *Чума Богдан Петрович* – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, ЗВО Український католицький університет (Львів, Україна); ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3196-5019;
e-mail: bohdan.chuma@ucu.edu.ua

CC BY 4.0

Вступ. Поява у 1804 р. в порту Одеси першого іспанського консула була закономірним результатом значних змін у геополітичному балансі сил в останній третині 18 ст. Внаслідок військової експансії Російської імперії проти Османської Порти до її складу ввійшли Кримський півострів і причорноморський регіон Єдисан (міжріччя Дніпра, Південного Бугу і Дністра). Крім того, було закріплено право вільного та безперешкодного проходу комерційних суден через протоки Босфор і Дарданелли. А після поділів Речі Посполитої (1772, 1793, 1795 рр.) Росія також встановила контроль над значними територіями між Чорним і Балтійським морями, зокрема придатними для сільськогосподарського розвитку землями Правобережної України, що спеціалізувалися на вирощуванні зернових культур.

Ці чинники підштовхнули розвиток середземноморсько-чорноморської торгівлі та зумовили інтерес іноземних мореплавців, комерсантів і дипломатів до Одеси, заснованої у 1794 р. на місці колишнього османського поселення та порту Хаджибей. Серед них знайшлося місце і для підданих Іспанського королівства.

Попри те, що головною причиною відкриття іспанського консульства в Одесі було сприяння торгівельним ініціативам, дипломатична діяльність містила також інформативну складову. Описуючи Північне Причорномор'я, дипломати, як правило не усвідомлюючи цього, перевідкривали для себе цей регіон і вписували його у новий символічний простір Східної Європи. Отож, *метою статті* є реконструкція уявлень про Одесу та її околиці на основі аналізу джерел, укладених першим іспанських консулом в Одесі Луїсом дель Кастільйо.

Огляд літератури. Джерельну базу дослідження становлять дві групи документів. По-перше, це офіційна дипломатична кореспонденція, яка зберігається у фондах Національного історичного архіву Іспанії. Її, здебільшого, вже опрацьовано для з'ясування особливостей діяльності іспанського консульства того часу, визначення кількісних і якісних характеристик іспанської «колонії» в Одесі[1]. По-друге – книга Л. дель Кастільйо «Спостереження про чорноморську торгівлю…», опублікована в Мадриді у 1828 р.[2] Її частково проаналізовано у дослідженні загальних уявлень Л. дель Кастільйо про Російську імперію[3].

Дана стаття є частиною комплексного дослідницького проєкту, присвяченого вивченню уявлень іспанців про українські землі від початку 17 ст. до сьогодення. Ціль проєкту полягає у реконструкції інтегрального образу України в символічній картографії

[1] Синтез попередніх археографічних досліджень Богдана Чуми, див.: *Чума Б.* Іспанське консульство в Одесі першої чверті XIX ст.: організація та напрямки діяльності. *Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах.* Вип. 12. Одеса, 2011. С. 150-162; *Чума Б.* Кореспонденція іспанського консульства в Одесі першої половини XIX століття в Національному історичному архіві Іспанії. *Архіви консульських установ іноземних держав як джерело до вивчення української історії XIX – початку XX століть.* Колективна монографія за ред. *В. Ададурова*. Львів: Видавництво УКУ, 2017. С. 41-80; *Чума Б.* Іспанці в Одесі в першій половині XIX століття. *Інтелігенція і влада. Серія: Історія. Збірник наукових праць.* 2019. Вип. 40. С. 221-237.

[2] *Castillo L. de.* Observaciones sobre el comercio del mar Negro, con especificacion del que los españoles pueden hacer alli ventajosamente. Escritas por Don Luis del Castillo, Encargado de negocios de S.M. Catolica en Constantinopla. Madrid: Imprenta Real, 1828. 55 p.

[3] *Чума Б.* Між варварством і цивілізацією: Російська імперія в уявленнях іспанського дипломата Луїса дель Кастільйо (1774-1835). *Ukrainian Historical Review / Український історичний огляд*. 2024. № III. С. 157-173. DOI: https://doi.org/10.47632/2786-717X-2024-3-157-173

CC BY 4.0

іспанських авторів і читачів. Теоретичним підґрунтям розвідки є твердження про те, що сформовані в такий спосіб просторові óбрази є конструктами знань про країну, яка тривалий час залишалася на периферії іспанського інтелектуального дискурсу. Кількість і якість відомих мені джерельних матеріалів дають підстави класифікувати їх як інституціоналізований канал соціокультурної комунікації. Безпосереднім результатом цього медіативного процесу було формування геокультурних рецепцій, які забезпечили репрезентацію України в іспанському публічному просторі. При цьому українські землі маркувалися переважно як наративна структура чи етнокультурне явище, а не як геополітичний суб'єкт.

В основу проєкту покладено гіпотезу про тривале і доволі цілісне існування в іспанській інтелектуальній традиції 17 – початку 19 ст. образу козацької України, що поєднував у собі як позитивні, так і негативні уявлення та стереотипи[4]. Проте внаслідок уніфікаційної та централізаторської політики Російської імперії наприкінці 18 – початку 19 ст., цей образ був практично втрачений. Його заступили нові імперські конструкти: регіональні поділи, що поєднували історико-політичні особливості з нововведеним адміністративно-територіальним устроєм і загальноімперськими наративами[5].

Л. дель Кастільйо та його дипломатична місія в Одесі: біографічний контекст. Луїс дель Кастільйо-і-Естевес-Редондо-і-Тапія (*icn.:* Luis del Castillo y Estavez-Redondo y Tapia, 1774-1835), походив із дворянської родини провінції Малаґа. Перед тим як обійняти консульську посаду й осісти на тривалий час в Одесі (1804-1825), він чотири роки навчався і працював при Посольстві Іспанії у Санкт-Петербурзі (1788-1792), шукав можливостей потрапити на постійну дипломатичну службу (1792-1800), працював віце-консулом у Тунісі (1801-1802). Після завершення місії в Одесі дель Кастільйо отримав службове підвищення і був переведений до Константинополя (Стамбула) як тимчасово повірений у справах Іспанського королівства в Османській імперії (1825-1828). Згодом повернувся до Іспанії. До 1832 р. обіймав різні посади у Державному секретаріаті (тодішньому відповіднику Міністерства закордонних справ Іспанії). Опісля за нез'ясованих причин був звільнений зі служби та змушений перебратися на постійне місце проживання до Малаґи[6].

Перебування першого консула Іспанії в Одесі супроводжувалося значними труднощами. Налагодженню регулярних і рентабельних торгівельних зв'язків між Іспанським королівством і Російської імперією перешкоджали локальні російсько-турецькі конфлікти, Наполеонівські війни в Європі, а також внутрішньополітична нестабільність в Іспанії. Зокрема, у 1808 р. внаслідок усунення від влади іспанських Бурбонів і

[4] *Chuma B.* Los cosacos ucranianos en el imaginario español: mito y realidad a través de las fuentes (siglos XVII-XIX). *El Mundo Ibérico y el Intermarium. Circulaciones y espacios en la Europa centro-oriental (siglos XVI-XX). T. Nava Rodríguez* y *M. Urjasz-Raczko* (eds.). Madrid: Silex, 2026. P. 359-392.

[5] У цьому контексті варті уваги дослідження Соломії Розлуцької, дотичні до теми статті: *Rozlutska S.* Ukraine in Mental Geography of the Educated Spanish Elites in the First Half of the Nineteenth Century. *Ukrainian Historical Review / Український історичний огляд*. 2024. № III. С. 143-156. DOI: https://doi.org/10.47632/2786-717X-2024-3-143-156; *Rozlutska S.* Las regiones del sudoeste del Imperio ruso en los mapas cognitivos españoles de la primera mitad del siglo XIX. *El Mundo Ibérico y el Intermarium. Circulaciones y espacios en la Europa centro-oriental (siglos XVI-XX). T. Nava Rodríguez* y *M. Urjasz-Raczko* (eds.). Madrid: Silex, 2026. P. 393-410.

[6] *Ozanam D.* Les diplomates espagnoles du XVIIIe siècle. Introduction et répertoire biographique (1700-1808). Madrid – Bordeaux: Casa de Velázquez, Maison des Pays Ibériques, 1998. P. 224-225.

CC BY 4.0

проголошення королем Жозефа Бонапарта (рідного брата імператора французів Наполеона Бонапарта), в країні розпочалася тривала антифранцузька війна (1808-1814). Вона зруйнувала усталені принципи функціонування консульської системи та на довгий час позбавила Л. дель Кастільйо фінансової підтримки з боку іспанського уряду. Через ці труднощі вже з 1805 р. він безуспішно клопотав про переведення на іншу посаду або ж повернення до Іспанії[7].

У пошуках фінансового забезпечення своєї життєдіяльності консул був змушений безпосередньо займатися комерційними операціями. Про цей факт він згадує у своєму листуванні з урядом у Мадриді та, що цікаво, його слова підтверджують матеріали Державного архіву Одеської області. У реєстрах місцевого купецтва за 1814 і 1816 рр. його ім'я зафіксовано спершу як «Декастилло Луиджо», а згодом – «Кастилло Луизи»[8]. Така неточність у передачі імені була, радше, типовою. До прикладу Костянтин Смольянінов (1881-1872) у своїй «Історії Одеси» згадав іспанського дипломата серед перших іноземних консулів під іменем «Людвигъ де-Кастиліо»[9].

Важливим аспектом реконструкції соціокультурного контексту життєпису консула є його матримоніальні зв'язки. Ще до призначення на консульську посаду в Одесі, Л. дель Кастільйо овдовів. Його перша дружина, іспанка Барбара Ґерреро, померла до 1802 р. (у цьому шлюбі дітей не було). Вдруге дипломат одружився в Одесі у 1816 р. з Наталією Бларамберґ-Куртенер (*ісп.:* Natalia Blaramberg y Courtener, 1800-1861)[10]. Вона народилася в Москві у родині Жана-Поля Бларамберґа (*рос.:* Иван Павлович Бларамберг, 1772-1831) – фламандського підданого британської корони, який у 1804 р. перейшов на російську службу. У 1808 р. батька майбутньої дружини Л. дель Кастільйо призначено прокурором Одеського комерційного суду, а в 1812 р. він очолив Одеський митний округ.

Серед сучасних дослідників постать І. Бларамберґа асоціюється насамперед із його інтелектуальною діяльністю як одного з піонерів археологічних досліджень, колекціонера старожитностей Півдня України та фундатора Одеського музею старожитностей[11]. Зазначені наукові інтереси І. Баларамберґа – ймовірно, за посередництва чи сприяння Л. дель Кастільйо – були відображені на шпальтах іспанської офіційної «Gaceta de Madrid», яка опублікувала наступне повідомлення з Одеси: «(...) У наші дні серед руїн знаменитого гераклеоського Херсонесу, а також в околицях древньої Фанаґорії, нині Тамар[12], досі часто знаходять різноманітні медальйони – як поодинокі, так і приналежні древнім царям Босфору, колекції яких зберігають різні зацікавлені особи. З-поміж них потрібно згадати про Вельм[ишановного] п[ана] сенатора графа Северина Потоцького, відомого своїми знаннями древностей, і п[ана] Бларамберґа – генерального інспектора одеських митниць, у чиїй колекції монет можна побачити низку винятково цінних медальйонів із

[7] *Чума Б.* Кореспонденція іспанського консульства в Одесі... С. 63-64.
[8] Державний архів Одеської області. Ф. 2. «Канцелярия Одесского градоначальника, 1803-1919». Оп. 11 «Переписка с Одесским карантинным, 1823-1917». Спр. 1 «Списки одесских купцов и донесения таможенных застав о производившейся торговли через эти таможни Одесскими купцами». Арк. 38зв.; 44зв.
[9] *Смольянинов К.* История Одессы. Одесса: Городская типография, 1853. С. 137.
[10] *Чума Б.* Іспанці в Одесі... С. 228.
[11] Бларамберг Иван Павлович. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. Т. IV. Санкт-Петербург, 1891. С. 72; *Смольянинов К.* История Одессы... С. 192.
[12] Мова, очевидно про Таманський півострів, на якому розташована давньогрецька Фанаґорія.

CC BY 4.0

найрідкісніших знахідок древньої Ольвії чи Ольвіополіса; і який нещодавно подарував Рішельєвському ліцею колекцію з 700 римських і ольвійських медальйонів»[13].

Матримоніальний союз Л. дель Кастільйо з Н. Баларамберґ, очевидно, посприяв ще більшій інтеграції іспанського консула до елітарних кіл Одеси. Згідно свідчень самого дипломата, ще до одруження він підтримував дружні взаємини з герцогом Арманом де Рішельє (1766-1822), градоначальником Одеси (1803-1814) і новоросійським генерал-губернатором (1805-1814), якого відвідав у Парижі в 1822 р.[14] Наступник де Рішельє на посаді генерал-губернатора (1815-1823) граф Алєксандр де Ланжерон (1763-1831) зафіксований як один зі свідків шлюбу Л. дель Кастільйо[15]. У 1818 р. іспанський консул був запрошений на урочистості з нагоди візиту до Одеси російського імператора Алєксандра I (1801-1825). В офіційній кореспонденції до Мадрид Л. дель Кастільйо зазначив, що монарх запросив до танцю його дружину і «затримався зі мною на довше, у розмові про це місто і про світлішого пана герцога де Рішельє, знаючи про мою близьку дружбу з ним»[16].

У шлюбі Л. дель Кастільйо і Н. Бларамберґ народилося п'ятеро дітей, принаймні троє з них з'явилися на світ в Одесі. Про старшого сина Мануеля (1817-1840) відомо лише те, що він помер у Буенос-Айресі. Донька Кароліна (1818) померла в Одесі «через три місяці після народження». Інша донька Елена (1821-?) одружилася з Вісенте Санчо Ґомесом; їхній син Вісенте Санчо дель Кастільйо (1850-1912) став іспанським дипломатом і письменником. Щодо ще однієї доньки, Кароліни, наразі бракує детальних біографічних даних; встановлено лише, що вона не перебувала у шлюбі та проживала разом із матір'ю в Малазі. У цьому ж місті проживала й наймолодша дитина подружжя – Марія де Долорес Алєхандріна (1828-1863), народжена в Константинополі[17].

Одеса у «Спостереженнях про чорноморську торгівлю...». Л. дель Кастільйо понад двадцять років прожив в Одесі (1804-1825) та, як бачимо з попередньої частини статті, належав до тодішньої багатонаціональної міської еліти службовців, негоціантів і дипломатів. Він був безпосереднім свідком розвитку портового міста у перші десятиліття 19 ст. Звичайно, його найперше цікавила торгівля, про яку найчастіше розповідається у дипломатичній кореспонденції, поруч із міжнародними політичними та військових подіями. Та хоч у цих листах відсутні звичні описи міста, вони все ж вписують Одесу в нові символічні мапи, що позначають радикальну зміну в уявленнях про Північне Причорномор'я. Одеса маркується як важливий порт, через який здійснюється міжнародна торгівля (найперше, зерном); вона розташована на території колись величної

[13] «(...) En el dia se hallan todavía con frequencia en los escombros de la famoso Chersonesa heracleota, asi como en las inmediaciones de la antigua Fanegoria (sic), en el dia Tamar , diferentes medallas, tanto autónomas como de los antiguos Reyes del Bósforo, de las cuales algunas personas curiosas conservan colecciones. Entre ellas merecen mencionarse la del Excmo. Sr. senador conde Severino Pototski, conocido por sus conocimientos en las antigüedades, y la de Mr. Blaremberg (sic), inspector general de las aduanas de Odessa, en cuyo monetario se ve una serie sumamente preciosa de las medallas mas raras del antiguo Olvia ó Olviópolis; y que últimamente acaba de regalar al liceo de Richelieu una colección de 700 medallas romanas y de Olvia». – Rusia. Odessa 22 de Enero. *Gaceta de Madrid* (Madrid). 1818. 24 de marzo, Num. 36. P. 299.

[14] *Чума Б.* Кореспонденція іспанського консульства в Одесі... С. 61-62.

[15] *Чума Б.* Іспанці в Одесі... С. 229.

[16] Ibidem.

[17] Ibidem.

CC BY 4.0

античної цивілізації, про що свідчить наведена вище цитата з «Gaceta de Madrid»; і, водночас, залишається на цивілізаційному кордоні з «варварським» Сходом, постійно загроженим потенційними конфліктами з Османською імперією та поширенням епідемій, зокрема чуми[18].

Своєрідним синтезом уявлень Л. дель Кастільйо про Одесу є книга «Спостереження про чорноморську торгівлю із зазначенням того, що іспанці можуть робити там із вигодою. Написані паном Луїсом дель Кастільйо, тимчасовим повіреним у справах Й[ого] Католицької В[еличності] у Константинополі», опублікована в Королівській друкарні в Мадриді у 1828 р. Ця невелика за обсягом публікація – 52 сторінки основного тексту, розділеного на сім частин («Вступ», «Про місто Одесу», «Про торгівлю», «Таганрог», «Плавання Чорним морем», «Висновки») і доповненого шістьма таблицями, що розкривають особливості торгівлі через порт Одеси та інші чорноморські й азовські порти, станом на 1826 р., – узагальнений путівник для іспанських негоціантів, зацікавлених «вигодами» торгівлі у тому регіоні[19], написаний, за окремими некатегоричними винятками, в прагматичному, позитивному дусі.

Наративна репрезентація Одеси зосереджена переважно у розділі «Про місто Одесу»[20], розпочинається з обґрунтування доцільності її заснування наприкінці 18 ст. Як переконує Л. дель Кастільйо, закладені раніше «дороговартісні поселення», такі як Херсон, «не були ні достатніми, ні доволі зручними, ані відповідали величним планам, над якими розважала Єкатєріна II». Відтак, анексувавши території між Дніпром і Дністром, які іспанський дипломат називає Бессарабією, імператриця наказала дослідити морське узбережжя і «на підставі повідомлень адмірала Рібаса [almirante Rivas], іспанця за походженням, обрали затоку Хаджибей [Jodchabey] як найпридатніше і найвигідніше місце для заснування морського міста...»[21].

Топонім «Хаджибей» у цьому описі використовується не лише для позначення затоки, а й давнішого поселення та порту, на місці якого засновано сучасну Одесу. Таким чином іспанський дипломат, радше несвідомо, звертається до османського минулого регіону, паралельно оперуючи як офіційною, так і попередньою назвами[22]. Взірцем такої номенклатурної бінарності, винесеної у заголовок цієї статті, є наступний фрагмент опису: «Місто Хаджибей або Одеса – назва, яку дала йому Єкатєріна II, розташоване в Бессарабії..., між Бугом і Дністром, на відстані семи ліг від Очакова. Затока простора і зручна, з тією перевагою, що вона розташована поза піщаними мілинами, утвореними Дніпром. У неї можна зайти за будь-якого вітру, а якір закидають на глибину від семи до десяти сажнів у надійний ґрунт, під захистом мису, над яким здіймається пагорб, де розташовані форт і місто. Порт – це шедевр, який коштував величезних сум; його

[18] *Чума Б.* Кореспонденція іспанського консульства в Одесі... С. 59-78.

[19] Докладніше про місце «Спостережень про чорноморську торгівлю...» та роль торгівлі в уявленнях Л. дель Кастільйо про Російську імперію, загалом, див.: *Чума Б.* Між варварством і цивілізацією... С. 168-170.

[20] *Castillo L. de*. Observaciones sobre el comercio del mar Negro... P. 8-18.

[21] Ibid. P. 8.

[22] У такому ж контексті Хаджибей і Хаджибейська затока згадуються зокрема в «Історії Одеси» Аполлона Скальковського, див.: *Скальковский А.* Первое тридцатилетие истории города Одессы. 1793-1823. Одесса: Городская типография, 1837. С. 17, 19, 27-28 і далі.

CC BY 4.0

місткості достатньо, аби зручно розмістити п'ятсот суден і, за винятком східного, він захищений від усіх інших вітрів»[23].

У праці Л. дель Кастільйо Одеса позиціонується не лише як значний урбаністичний центр, що «височіє над портом і всіма околицями», а й як репрезентант європейського цивілізаційного простору. Її «надзвичайно широкі», «прокладені по шнурку» вулиці, вимощені каменем (хоч раніше, взимку, вони були непрохідними), кам'яні будинки, «більшість із яких дво і триповерхові», забезпечені водою, яка «надходить із колодязів і цистерн»[24], – не мали викликати жодного здивування в іспанського дипломата. Адже він, як відомо з дипломатичної кореспонденції, раніше побував у таких великих європейських містах, як Барселона, Марсель, Париж, Петербург. Прагматична ціль цього опису також не призначалася для того, аби вразити потенційних читачів книги, а щоб продемонструвати їм високу якість міського середовища та комфорту проживання в Одесі.

З цією ж метою автор спеціально перераховує найважливіші громадські будівлі, які вирізняються «приємним виглядом і гарною архітектурою»: православний («греко-руський») собор, католицьку, грецьку та лютеранську церкви, синагогу, в'язницю («надзвичайно велику і зручну»), лікарню «на двісті п'ятдесят хворих», торгову біржу, театр, «в якому ставлять італійські опери та російські комедії», «простору бальну залу». Їх доповнюють «прекрасний сад, який слугує громадським місцем для прогулянок» і бульвар, «з приємними краєвидами на порт», на якому «споруджено кінну статую (una estatua ecuestre) герцогу де Рішельє, засновнику міста»[25].

На окрему згадку заслужив Рішельєвський ліцей, заснований у 1817 р., «найдосконаліший у всій Росії». Учні там «вивчають російську, французьку, німецьку, італійську, грецьку та латинську мови; арифметику, геометрію, фізику, географію, навігацію та науку про торгівлю»[26]. А також «гарний і просторий карантин (lazareto)»[27].

Багатонаціональне населення міста («Половина мешканців – це іноземці: французи, німці, англійці, італійці, греки та євреї») – ще один доказ відкритості Одеси. За невеликим винятком, на якому автор спеціально наголошує у розділі «Про торгівлю»: «Оскільки вся ця торгівля проходить через руки євреїв, вона пов'язана з ризиками та шахрайством, тому слід бути дуже уважним під час покупки, щоб не потрапити на гачок»[28].

---

[23] «La ciudad de Jodchabey, ú Odessa, cuyo nombre le dió Catalina II, está situada en la Besarabia..., entre el Bug y el Dniester, y á siete leguas distante Otchacoff. La bahia espaciosa y cómoda, con la ventaja de hallarse fuera de los bancos de arena que forma el Dnieper. Puede entrarse en ella con todos vientos, y se echa el ancla de siete á diez brazas en un fondo excelente, y al abrigo de una punta de tierra, dominada de una eminencia, sobre la cual está el fuerte y la ciudad. El puerlo es una obra maestra, que ha costado sumas inmensas: su capacidad es suficiente para contener cómodamente quinientos buques, y excepto el del Este al abrigo de los demas vientos». – *Castillo L. de.* Observaciones sobre el comercio del mar Negro... P. 9.

[24] Ibid. P. 10, 12.

[25] Ibid. P. 10-11. Хоч рішення про виготовлення пам'ятника герцогу де Рішельє було прийняте в 1822 р., його виготовлення розпочалося лише влітку 1827 р., через два роки після того як Л. дель Кастільйо покинув місто і вже мав би віддати текст книги на додрукарську підготовку та цензуру. Тому, припускаю, «кінна статуя» у цьому описі з'явилася як один із варіантів пам'ятника.

[26] Ibid. P. 12.

[27] Ibid. P. 16.

[28] «Como todo este comercio pasa por manos de los hebreos, está sujeto á riesgos y fraudes, y asi conviene poner suma atención en la compra para no ser engañados». – Ibid. P. 25.

CC BY 4.0

Разом з Одесою змінилися її околиці, «які були раніше пустельними й необробленими, а тепер вкрилися садами, заміськими будинками та селами». Їхньому розвитку мали посприяти іноземні переселенці – «колонії болгар, угорців, молдаван і німців», які забезпечують місто різноманітними продуктами харчування[29]. Географічно місто «вигідно розташоване» для торгівлі з Бессарабією (Besarabia), Поділлям (Podolia), Волинню (Volinia), Україною (Ukrania) й іншими губерніями, «які дісталися Росії в результаті різних поділів старої Польщі»[30]. Торгівля також по особливому відображається на життєдіяльності міста: «Влітку бувають періоди, коли щодня до Одеси заїжджає тисяча завантажених зерном возів; через це вулицями неможливо проїхати»[31].

Висновки. Поява першого іспанського консула Луїса дель Кастільйо в Одесі була прямим наслідком зміни геополітичних сил у Північному Причорномор'ї. Військові успіхи Російської імперії проти Османської Порти та поділи Речі Посполитої відкрили доступ до родючих українських земель і дозволили вільно плавати через чорноморські протоки. Це створило сприятливі умови для міжнародної торгівлі та перетворило колишнє поселення Хаджибей на великий портовий і дипломатичний центр – Одесу.

Аналіз спадщини Л. дель Кастільйо, зокрема його офіційної кореспонденції та праці «Спостереження про чорноморську торгівлю...», демонструє еволюцію когнітивних моделей сприйняття регіону. У візії іспанського дипломата Одеса постає в амбівалентному світлі: як стратегічний і динамічний вузол міжнародного експорту зерна, простір із глибоким античним корінням і водночас як складне цивілізаційне порубіжжя на кордоні з мусульманським Сходом, вразливе до воєнних загроз та епідеміологічних спалахів. Урбаністичний простір міста, його планування та розвинена інфраструктура розглядалися консулом як маркери приналежності до європейського культурного простору, покликані переконати іспанських комерсантів у комфорті та високій якості міського середовища.

Важливим теоретичним підсумком розвідки є фіксація ролі дипломатичних каналів поширення інформації у процесі символічного картографування Східної Європи. Праця Л. дель Кастільйо виступила інституціоналізованим медіатором соціокультурної комунікації, який забезпечив репрезентацію Одеси та її околиць в іспанському публічному просторі на початку 19 ст. Радикальна перебудова, залучення великої кількості іноземців до розвитку міста та господарського освоєння його околиць сформували систему модерних рецепцій, що маркували цей регіон як самобутню та відкриту світові соціокультурну й економічну структуру.

Заява про відсутність конфлікту інтересів. Автор заявляє, що не має жодного реального чи потенційного конфлікту інтересів (фінансового, професійного, особистого або інституційного), який міг би вплинути на результати дослідження, їх інтерпретацію або подання матеріалу в цій публікації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Джерела

Державний архів Одеської області. Ф. 2. «Канцелярия Одесского градоначальника, 1803-1919». Оп. 11 «Переписка с Одесским карантинным, 1823-1917».

[29] Ibid. P. 11-12.

[30] Ibid. P. 14.

[31] «Hay temporadas en el verano en que diariamente entran en Odessa mil carros de granos; por manera que no se puede transitar por las calles». – Ibid. P. 25.

CC BY 4.0

Castillo L.de. Observaciones sobre el comercio del mar Negro, con especificacion del que los españoles pueden hacer alli ventajosamente. Escritas por Don Luis del Castillo, Encargado de negocios de S.M. Catolica en Constantinopla. Madrid: Imprenta Real, 1828. 55 p.

Rusia. Odessa 22 de Enero. *Gaceta de Madrid* (Madrid). 1818. 24 de marzo. Num. 36. P. 297-299.

Література

Бларамберг Иван Павлович. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. Т. IV, Санкт Петербург, 1891. С. 72.

Скальковский А. Первое тридцатилетие истории города Одессы. 1793-1823. Одесса: Городская типография, 1837. 296 с.

Смольянинов К. История Одессы. Одесса: Городская типография, 1853. 284 с.

Чума Б. Іспанське консульство в Одесі першої чверті XIX ст.: організація та напрямки діяльності. *Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах.* Вип. 12. Одеса, 2011. С. 150-162.

Чума Б. Іспанці в Одесі в першій половині XIX століття. *Інтелігенція і влада. Серія: Історія. Збірник наукових праць.* 2019. Вип. 40. С. 221-237.

Чума Б. Кореспонденція іспанського консульства в Одесі першої половини XIX століття в Національному історичному архіві Іспанії. *Архіви консульських установ іноземних держав як джерело до вивчення української історії XIX – початку XX століть.* Колективна монографія за ред. **В. Ададурова**. Львів: Видавництво УКУ, 2017. С. 41-80.

Чума Б. Між варварством і цивілізацією: Російська імперія в уявленнях іспанського дипломата Луїса дель Кастільйо (1774-1835). *Ukrainian Historical Review / Український історичний огляд*. 2024. № III. С. 157-173. DOI: https://doi.org/10.47632/2786-717X-2024-3-157-173

Chuma B. Los cosacos ucranianos en el imaginario español: mito y realidad a través de las fuentes (siglos XVII-XIX). *El Mundo Ibérico y el Intermarium. Circulaciones y espacios en la Europa centro-oriental (siglos XVI-XX)*. **T. Nava Rodríguez** y **M. Urjasz-Raczko** (eds.). Madrid: Silex, 2026. P. 359-392.

Ozanam D. Les diplomates espagnoles du XVIIIe siècle. Introduction et répertoire biographique (1700-1808). Madrid – Bordeaux: Casa de Velázquez, Maison des Pays Ibériques, 1998. 578 p.

Rozlutska S. Las regiones del sudoeste del Imperio ruso en los mapas cognitivos españoles de la primera mitad del siglo XIX. *El Mundo Ibérico y el Intermarium. Circulaciones y espacios en la Europa centro-oriental (siglos XVI-XX)*. **T. Nava Rodríguez** y **M. Urjasz-Raczko** (eds.). Madrid: Silex, 2026. P. 393-410.

Rozlutska S. Ukraine in Mental Geography of the Educated Spanish Elites in the First Half of the Nineteenth Century. *Ukrainian Historical Review / Український історичний огляд*. 2024. № III. P. 143-156. DOI: https://doi.org/10.47632/2786-717X-2024-3-143-156

Перше надходження – 13.10.2026
Прийнято до друку – 29.10.2026
Оприлюднено на сайті – 07.11.2026

CC BY 4.0